

Рецензії

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО: НАПРЯМИ РУХУ

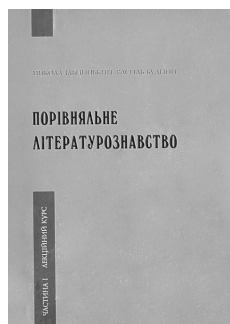
Ільницький Микола, Будний Василь. Порівняльне літературознавство: У 2 ч. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. — 280 с.

Минулий рік був щедрим на добротні компаративістичні дослідження, вибудовані на різному матеріалі. Це й “Поетика діалогу” П.Рихла, “Русская литература и национальный имидж” В.Орехова, “Пейзажі людини” Я.Поліщука, “Миф. Легенда. Література” А.Нямцу, монографічна студія Н.Бездір про російську постмодерністську прозу у східно- та західно-російському контекстах, тернопільський та київський щорічники. Буквально напередодні нового року відбулася презентація нової книжки Д.Наливайка “Компаративістика й історія літератури”. Помітними в науковому житті стали компаративістичні конференції в Бердянську та Києві. Остання — “Парадигматика сучасної компаративістики й міжнаціональні контексти української літератури”, проведена в Інституті літератури, знакова: чи не вперше в подібних компаративістичних заходах взяли участь не лише (за традицією) учені з Росії, колишніх пострадянських (серед яких прибалтійські, Узбекистан, Казахстан) республік, а й з Польщі, Йорданії, Ірану. Впевнено заявили про себе київська, тернопільська, чернівецька компаративістичні школи.

Важливим для розвитку порівняльного літературознавства в Україні став навчальний посібник М.Ільницького і В.Будного “Порівняльне літературознавство”: У 2 частинах. Ч. I. Лекційний курс. Ч. II Практичні заняття. — Львів, 2007). Це другий посібник, призначений для студентів, насамперед магістрів-філологів вищих навчальних закладів України. Першою ластівкою була “Літературознавча компаративістика”, видана за редакцією Р.Гром’яка 2002 р. в Тернополі. Але мета цих двох книжок була все ж різна: За задумом, писав Р.Гром’як, “Літературознавча компаративістика” — це “посібник для початківців, які прагнуть набути систему знань з літературознавчої компаративістики [...], і не

претендує на універсальний підручник чи глосарій несуперечливої компаративістики [...]” [1, 4-5]. Одразу зауважу, що це видання й досі не втратило своєї ваги, хоч був уже й “Лексикон загального та порівняльного літературознавства” (Чернівці, 2001), а

потому й інші видання. Згадую цей посібник не з метою протиставити їх один одному на рівні “краще-гірше”, а передовсім відтворити рух компаративістичної думки в Україні й місце, яке відвоювала ця наукова галузь у вузівських програмах. За задумом книжка близька також до “Порівняльної історії слов’янських літератур” Д.Чижевського, яка, за його словами, мала “педагогічне завдання, оскільки студенти слов’янської філології повинні отримати уявлення про всі слов’янські літератури загалом” [3, 27]. Метою свого видання (жанр якого М.Ільницьким та В.Будним визначений як “теоретичний нарис літературної компаративістики”), як і навчальної дисципліни в цілому, автори вважають формування “уявлення про світовий літературний процес як систему національних літератур, загальнолюдська значимість яких вимірюється їхньою мистецькою та історичною унікальністю” (5). Але матеріал (теоретичний, історико-літературний), на якому вибудована остання праця, вигідно вирізняє її з-поміж інших. Насамперед чіткою зорієнтованістю на магістерську філологічну аудиторію, яка прослухала нормативні курси світової та української літератур, теорії літератури тощо. Це дуже важливо, оскільки цей посібник (він є гарною основою майбутнього підручника: кажу це, відпрацювавши з ним семестр), окрім

всвітлення традиційних для подібних видань предмета й завдань, еволюційних етапів розвитку, пізнавальних функцій, огляду навчальних видань з порівняльного літературознавства в кожному з розділів (їх одинадцять) визначає ті “галузі”, розв’язати які мають автори, залишаючи місце для роздумів слухачів. (Наприклад, у розділі першому – міркування про взаємини порівняльного літературознавства з теорією, історією літератури, культурологією тощо). Автори констатують найусталеніший в українській науці погляд на компаративістику як напрямком у літературознавстві: “складову історії літератури” (О.Галич), “загальне літературознавство” (Р.Гром’як), “напрямок літературознавчих досліджень” (І.Папуша), “літературознавчу наукову дисципліну”, що зближується з іншими, насамперед теорією, історією літератури (А.Волков, А.Ткаченко, Ю.Ковалів). Відповідаючи на питання “що є порівняльне літературознавство”, “між чим – теорією чи історією – знаходиться”, М.Ільницький та М.Будний схиляються до думки Д.Наливайка про “його тяжіння до теорії”, що особливо помітно в останні десятиліття. (Щоправда, у “Теорії літератури. Компаративістиці” Д.Наливайка (К., 2006) це вже “третья з основних літературознавчих дисциплін, поряд з історією й теорією літератури” [2, 5]). Автори посібника визначають їй “проміжне, опосередковане місце між спорідненими галузями”, уточнивши при цьому: “порівняльне літературознавство найближче підходить до завдань, які стоять перед теорією літератури” (12). Це концептуальне положення реалізується в наступних розділах книжки: від спостережень над передумовами для виникнення порівняльного літературознавства, її початковим методологічним етапом, оформленням як самостійної науки до проблем генеалогії й типології порівняльної поетики. “Сьогодні компаративістика, – зазначають автори, – систематизує (групує, каталогізує, класифікує) широкий спектр інваріантів та регулярностей...” (101). Усі вони заявлені та на основі багатого фактичного матеріалу світової літератури розкриті на сторінках посібника. Водночас автори приділяють належну увагу термінологічним проблемам, різним підходам до класифікацій (наприклад, тем, літературних ідей, походження традиційних сюжетів та образів тощо), аспектам дослідження об’єкта (предмета) і дослідницьким методикам, відповідному “методологічному апарату” (44-45). Важливо, що, викладаючи свої думки з приводу певної теми (наприклад, типології на

тематичному, жанровому, образному, стильовому рівнях, розд. 6–8) зіставних методик, універсальності й переваг зіставних методик, автори спираються на багату джерельну базу: концепції й методології французької, американської компаративних шкіл, соціологічної, архетипної, структуралістської критики, студій польських, швейцарських літературознавців, матеріали дискусій навколо модерну й постмодерну, найновіші теоретичні висліди Д.Наливайка, Т.Гундорової, М.Моклиці, Г.Сивоконя, Н.Копистянської, В.Моренця, М.Зубрицької та ін.

Тісний зв’язок компаративістики з теорією літератури, новітніми концепціями й методологіями автори показують, не лише апелюючи до генеалогічної думки (наприклад, трансформацій та модифікацій жанрів, жанрової диференціації й дифузії), а й концепцій герменевтики, структуралізму, інтертекстуальності, постколоніальних, культурних студій. Важливо, зокрема, те, що поряд із відомими іменами Р.Барта, Ж.Дерріди, Ж.Дельоза, Ф.Гваттарі, У.Еко, Т.Тлостанової, Е.Курціуса, Б.Бакулі розглядаються і праці українських літературознавців С.Павличко, М.Зубрицької, О.Веретюк, М.Шкандрія, М.Павлишина, В.Діброви, В.Моренця. Це не просто вибудовані, як часто буває в дослідженнях, ряди імен, а концептуальні положення, дискурс, новий/інший, зумовлений національним розвитком літератури, погляд, як от у В.Моренця – на стратегії постколоніальних теорій. Окремі розділи (наприклад, 11, “Імагологія”), зважаючи на недостатню опрацьованість проблеми українською наукою, з’являються в навчальній літературі вперше. Винятків небагато: праця “Літературна імагологія: предмет і стратегії” Д.Наливайка, публікації О.Веретюк, Г.Грабовича. Автори посібника (це конче потрібно в такому виданні), говорячи про імагологію, визначають її як “розгалужену систему споріднених дисциплін”, “мультидисциплінарну спеціалізацію літературної компаративістики”. Спроектвану на літературознавство, цю галузь М.Ільницький та М.Будний пропонують назвати “літературною етноімагологією” (247) (на відміну від “національної психології” Д.Пажо та “етноімагології” Г.Дисеринка), а предмет її – літературний етнообраз. Докладно окреслено жанри, що сприяють поширенню етнообразів, методики їх дослідження. Позитивно й те, що автори рецензованого посібника, не заперечуючи вивчення міжлітературних взаємин як “спектру” жанрів, що формують етнообрази, пропонують нові рівні дослідження, застосування сучасних

літературознавчих технологій. Їх автори знаходять, окрім інших праць, і в поверненні до “Национальных образов мира” Г.Гачева, розмислах С.Андрусів, Д.Гомона, інших авторів. Рецензовану книжку вигідно вирізняє з-поміж інших компаративістичних праць, адресованих вузівській аудиторії, наповненість історико-літературним і теоретичним матеріалом. Балансування між одним і другим, підкріплене судженнями й висновками авторів, змушує думати. На це налаштовують відібрані як наукові праці, так і художні твори; це зарубіжна література – від античності до

найдавніших з'яв, європейська і (чи не вперше) східна й, звичайно, українська, знана та зовсім нова із розмислами, позначеними глибоким чуттям слова й багатим досвідом.

Людмила Грицик

ЛІТЕРАТУРА

1. *Літературознавча компаративістика* / За ред. Р.Гром'яка. – Тернопіль, 2002.
2. *Наливайко Д.* Теорія літератури і компаративістика. – К., 2002.
3. *Чижевський Д.* Порівняльна історія слов'янських літератур. – К., 2005.

ІВАН ФРАНКО В ЕТОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Сабат Галина. Казки Івана Франка: особливості поетики. “Коли ще звірі говорили”. – Дрогобич: Коло, 2006. – 364 с.

Проблема літературної казки становить собою одну зі складових частин загальнішої проблеми – олітературення фольклорних жанрів, властивого українській класичній літературі. Згадаймо тут й інтермедії та інші приклади фольклорного впливу на красне письменство (ще до І.Котляревського та І.Квітки-Основ'яненка), як про це писав у багатьох своїх глибоких дослідженнях О.Мишанич. Дофранківська літературна казка (М.Шашкевич, Марко Вовчок, О.Стороженко, Ю.Федькович та інші) розвивалася, нерідко переходячи в жанр новели. Сучасники І.Франка – Олена Пчілка, Леся Українка, Н.Кобринська, Т.Зіньківський і дещо пізніше С.Васильченко (цикл “Осетинські казки”) були творцями непересічних зразків у названому жанрі.

Загальновідомо, що І.Франко найбільше з усіх українських письменників-класиків написав про дітей і для дітей. На перший погляд, цикл “Коли ще звірі говорили” призначений для суто дитячої аудиторії, однак його значення значно ширше – загалом це знакове явище в історії української літератури, чудовий приклад “українізації” чужих казкових сюжетів, перенесення скарбів світової словесної культури на рідний ґрунт.

Масив літературних казок І.Франка півстоліття тому привернув увагу Я.Закревської (“Казки Івана Франка: Мовно-художній аналіз”. – К., 1966), а в наш час Н.Тихолоз (“Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти)”. – Львів, 2005). Існує й чимало принагідних згадок про казки І.Франка в різних дослідженнях про нього.

Ґрунтовну інтерпретацію циклу “Коли ще звірі говорили” подано в монографії Г.Сабат “Казки

Івана Франка: особливості поетики. “Коли ще звірі говорили”. На мою думку, зосередження уваги на окремій збірці казок, підготовленій письменником, – шлях продуктивний, адже це допомагає заглибитися в питання поетики та стилістику Франкових обробок усесвітніх фольклорних сюжетів. Проте рецензована книжка стосується, крім казок як таких, і багатьох методологічних, теоретико-літературознавчих проблем. Так перший розділ монографії й називається: “Методологічно-експлікаційний дискурс теми”. Г.Сабат опрацювала велику кількість науково-теоретичної літератури різних авторів, присвяченої проблемам фольклору, проблемам казки як літературного, так і фольклорного жанру. У теоретичному плані дослідження базується на працях представників структурно-семіотичної школи (В.Пропп, Є.Мелетинський, М.Бахтін та ін.) і на висновках сучасних українських учених, чії погляди презентують дискурсивний аналіз твору (І.Денисюк, Т.Гундорова, О.Вертій, Р.Чопик, В.Давидюк, Н.Копистянська та ін.). Певної мірою відчутні в цьому розділі (своєрідному вступі до книжки) основні тенденції міфологічної школи, структуралістський підхід, і ця методологічно-експлікаційна настанова теми може поцінуватися як начерк самостійного теоретичного дослідження кореляції фольклорної та літературної казки. Можемо ствердити, що авторка добре володіє арсеналом світової теоретичної думки, як і відповідним інструментарієм.

Наступний розділ присвячений докладному аналізу генологічних доміант казок про